

“BASHEROV DYNASTY”
“ДИНАСТИЯ БАШЕРОВЫХ”
“BASHEROVLAR DINASTIYASI”

Dauletbaeva Gulxumar

*Uzbekistan State Conservatory Nukus branch
Department of “Higher Vocational and Social Humanitarian
Sciences” second year student of “Music theory”
Scientific director: Kamalova Gulmaryam*

Annotation: In this article, we will talk about the history of people like Amanbay hero, Mambetniyaz, who came from the Jagaltay lineage of Khipchak, and their descendants.

Key words: Dynasty, hero, writer, yurt, inheritance, fishing, Kipchags, people, gardening, farming.

Аннотация: В этой статье мы поговорим об истории таких людей как Аманбай батыр, Мамбетнияз, происходящих из Джагалтайского рода Кипчакка и об их потомках.

Ключевые слова: Династия, богатырь, писатель, юрта, наследство, рыболовство, Кипчаги, народ, садоводство, фермерство.

Annotaciya: Bu maqolamizda Qipchoq ruwi Jag'altay tiyresinen chiqqan Amanbay botir, Mambetniyaz kabi axun insonlarning tarixi, ularning avlodlari haqida so'z etiladi.

Kalit so'zlar: sulola, qahramon, yozuvchi, meros, baliqchilik, Qipchoq, xalq, bog`dorchilik, dehqonchilik.

“Basherovlar dinastiyasi”

Shejire sózi - «jılnama» mánisinde bolıp, xalıq, qáwim, qabile, ruw hátte ayırım belgili adamlardıń da óz áwladlarınıń shejiresi bolǵan. Demek shejire tariyxtıń bir bólegi, hátte, negizi dep atasaq da boladı. Sebebi, shejirede dáwir ushın eń tiykarǵı faktler ǵana alınadı. Sonıń ushında shejire tiykarınan adamzat tariyxı menen baylanıslı bolıp, bir neshe bóleklerge de bóliniwi múmkin. Máselen “Xanlar shejiresi”, “Xalıqlar shejiresi” hám taǵı da basqalar. Al, orta ásirdeń belgili tariyxshısı Rashid-ad-din óz miynetleriniń hámмесin jıynaqlap “Shejireler jıynaǵı” dep ataǵan. Kóp tariyxiy waqıyalardı biletuǵın adamlardı da xalıq “shejire adam” dep túsingen.

Demek, Shıǵıs xalıqlarınıń túsinigi boyınsha shejire adamzat tariyxınıń eń baslı bóleginiń biri. Sonlıqtan da sháwketli patshalar óz atrapına talantlı shejireshilerdi toplǵan. Olardıń kópshiligi belgili alımlar bolıp, dáwir tariyxın ádil ashıp beriw ushın háreket jasaǵan. Usınday sebepler menen shejireni tek búgingi kúnniń juwmaǵı

tiykarında qarap bolmaydı. Onıń baslanıwı pútkil jer júzlik tariyxıy ilim Platon hám Arestotel, bunnan tısqarı tirishiliktiń payda bolıwı haqqındaǵı arab, parsı, hind, qıtay hám türk táliymatları, payǵambarlar hám áwliyeler tariyxı, bul haqqındaǵı tariyx iliminiń boljamaları menen baylanıslı. Turkiy xalıqlarınıń shejireleriniń taǵdiri de tap sonday. Bul shejirelerdiń payda bolıwınıń tiykarǵı basqıshında da “Quran”, “Hádis” belgili kitaplar sebepshi boladı, sońınan óz dáwirleri haqqında belgili pikirler jazıp qaldırǵan Ibn-Fadlan, Al Beruniy, Tarabiy, Rashid-ad-din, Mirxand, Mirza Ulugbek, Babur sıyaqlı danıshpanlardıń pikirleri esapqa alınadı. Sol tiykarda türk xalıqlarınıń kópshiligine tán bolǵan shejireniń dáslepki bólegi júzege kelgen. Bul bólek negizinen úsh baptan ibarat bolıp “Adam Atadan Türk qaǵanǵa shekem”, “Türk qaǵannan Shıǵız xanǵa shekem”, “Shıǵız xannan türk xalıqlardıń bóliniwine shekem”- dep aytıp kelinedi de, sońınan hár bir xalıq óz shejiresin baslaydı.

Turkiy xalıqlardıń eń dáslepki shejiresin jazǵan adam XVII ásirde Xiywada xan bolǵan Ábilǵazı Bahadırxan bolıp, onıń “Türkler shejiresi” dep atalǵan kitabı pútkil dúnyagá málim. Ol óz kitabında tap Adam Atadan baslap XVII ásirdegi Xiywa xronikalarına shekemgi óz túsiniklerin jazǵan. Bunnan tısqarı türkmenler, qazaqlar hám qaraqalpaqlar haqqında da bahalı maǵlıwmatlar bar.

Basqa da turkiy xalıqlardıń shejireleri negizinen XIX ásirde payda boldı. Bulardıń qatarına “Bashqurtlar shejiresi”, “Qazaqlar shejiresi” hám Berdaqtıń qaraqalpaq xalqınıń payda bolıwı haqqındaǵı shejireleri bar.¹

Berdaqtıń dúzgen shejiresine qaraytúǵın bolsaq, ol qaraqalpaqtı tiykarǵı 6 rıwǵa bóledi:

1. Qońırat
2. Múyten
3. Qıtay
- 4. Qıpshaq**
5. Keneges
6. Mańıt

Qıpshaqlar Qaraqalpaq xalqınıń óz aldına millet bolıp rawajlanıwına kepser bolǵan tiykarǵı qáwimlerdiń biri. Ulıwma qaraqalpaq milletiniń tiykarın quraǵan Qıpshaq qáwimi jóninde tariyxıy derekler, jılnamalar, ápsanalar oǵırı kóp. Onıń hámмесin bir shejirede jazıw múmkin emes.

Qıpshaq qáwimi altı ata, jeti kóshe bolıp eki bólinedi. Olar: Sań murın, Qańlı, Estek, Qanjıǵalı, Shunaq, Basar, Tolıs, Jabı, Arıq, Jaǵaltay, Baǵanalı, Maylı balta, Jádik, Saltır.²

¹ K. Mámbetov “Qaraqalpaqlar shejiresi” Nókis “Bilim” baspası. 1993. 3-5 bet

² J. Muratbaev “Qaraqalpaqlar shejiresi” Nókis “Bilim” baspası. 1995. 54-55 bet

Qıpshaq qáwmin ayrıqsha atap ótiwimiz biykarǵa emes. Sebebi, bul maqalamızda Qıpshaq ruwı Jaǵaltay tiyresinen shıqqan Amanbay batır, Mámbetniyaz sıyaqlı axun insanlardıń tariyxı, olardıń áwladları haqqında sóz etiledi.

Amanbay (batır degen ataǵı bar). Házirgi Buxara aymaqlarında jasaǵan. Ásker bası bolǵan. Atalardıń aytıwına qaraǵanda, sol waqıtları Orta Aziyaǵa qáwip salıp turǵan Qalmaqlardı jeńgen. Amanbay batır haqqında xalıq arasında, dástanlarda dóregen:

Amanbaydıń ala atı
Qoltıǵında qanatı,
Amanbay jawǵa shapqanda
Jaltıraydı polatı

degen qatarları bar.

Amanbay batırdıń házirgi Shımbayǵa Buxara tárepten kóship keliw waqıyası haqqında atalarımız mına waqıyanı aytıp bergen.

“Atamız xanniń batır sıpatında xızmet etken. Sol xanniń bir tuwısqanı menen jawlasıp, onı óltirip qoyadı. Amanbay batırdıń úsh inisi bolǵan: Azna, Tayshıq hám Turımtay. Azna menen Tayshıq batır, jawınger kisiler bolǵan. Turımtay bolsa fiqh³ penen shuǵıllanǵan. Sol esaptan Tayshıq Amanbay batırǵa: “Xan seni óziniń batır sıpatında ólimge buyırmaydı. Biraq (sol waqıttaǵı nızam sháriyatı boyınsha) seni óziniń pashshabı⁴ lawazımına buyırıwı múmkin. Eger sonı islese qalǵanı ózińe hawala”, -deydi.

Haqıyqatında da xan Amanbay batır pashshablıq qılıwǵa buyıradı. Biraq “Pashshablıq batırdıń isi emes. Men adamdı tek sawash maydanında óltiremen”, -dep xanniń xızmetinen bas tartıp, Shımbayǵa óziniń tuwısqanları, Azna hám Tayshıqlar menen kóship keledi. Turımtay bolsa sol jaqta qaladı.

Turımtay menen 1930-jıllarǵa shekem xat alısqı turadı. Eń sońǵı xatında “Házir 14 úyli tuwısqan boldıq” delingen. Sonan keyin urıs, Basher atanıń qaytı bolıwı hám taǵı da basqa sebeplerden Turımtay menen xat alısqı úzilgen.

Házir Azna batırdıń da, Tayshıq batırdıń da áwladları bar.

Mámbetniyaz (axun, molla degen ataǵı bar). Amanbaydıń balası. Shımbaydıń Shanıshpay degen jerinen shıqqan. Shayır hám qıssaxanlıq penen shuǵıllanǵan. Kátiplik óneri de bolǵan, hár qıylı kitaplardan nusqa kóshirip jazıw menen shuǵıllanǵan. Mámbetniyaz shayır jarlı adam bolǵan, úyleneyin dese úyi bolmaǵan. Sol waqıttaǵı Shımbaydıń hákimi Tóreniyaz bolısqa úy sorap jumbaq tárizde qosıq jazǵan.⁵ (qosıqtan úzindi)

Shımbaydıń hákimi ol Tóreniyazǵa,

³ Fiqh- sháriyat isleri

⁴ Pashshab- jállad

⁵ Q.Ayimbetov “Xalıq danalığı” Nókis “Qaraqalpaqstan” baspası 1888 jil. 159-bet.

Arzım bar aytayın bunı tıńlasın,
Aǵalıq aǵladur kóp bilán azǵa,
Mártebesin ashıp igam onlasın.

Arzı aytpaqtan murad aytar sózim bar,
Mánisi kóp turur bolsın qabardar,
Ol námársá bizge bolıp tur dárkár,
Shuw námársá buw xat ishida ańlasın?

Tóreni ornıǵa qoysañ Muhammad,
Niyazǵa mushtárek ismilá ahdar,
Hárkim munı bilar bilsa danışmat,
Arzı etiwshi isin bayan aylesin?⁶

Bul jumbaq qosıqtı Táreniyaz bolıs ózi sheshe almay óziniń xatkeri, Qulımbet bolıstıń qáynisi Seyfulǵabit Májitovqa oqıtıp, juwabın sheshiwdi soraǵan. Ol gezegi menen qosıqtı oqıp shıǵıp, juwabın tawıp, “Mına xatta úydi jumbaq qılıp jazıptı”-degen eken. (Sol úydiń qapısı házirgi waqıtqa shekem saqlanıp qalıńan).

Mámбетnıyazdıń balası **Basher**. Hasıl atı Basher Xafi. Tuwılıp ólgen jılı belgisiz. Elubaydıń (Basherdiń balası) aytıwı boyınsha ol 1846-jılı tuwılıp 62 yamasa 63 jasında, sonda shama menen 1884-1885-jıllarda dúnyadan ótken. Dawıtkól jaǵalarında jasap ómir súrgen. Basher óz waqtında bay, jetiliskeń, ózine toq shańaraq bolǵan. Biraq awılı asharshılıqqa ushraǵannan keyin, Basher ata óz baylıqların qarmaq hám awlarǵa sarıplap, Dáwitkóldeń balıq awlap xalqın baqqan. Sol sebepten xalqı oǵan minnetdarshılıǵın bildiriw ushın óz awılında ósken suw qabaqlarǵa Basherdiń atın tamǵa retinde oyıp jazıp, keyin ala atamız dúnyadan ótkennen keyin sol awıldı “Basher” awıl dep ataydı. Házirgi waqıtta sol awıl Erkindárya rayonınıń aymaǵına kiredi.

Basherdiń balası **Elubay** 1939 (negizgi jılı 1938) jılı shama menen Qońırat rayonında tuwılǵan. oqıǵanlıǵı sebepli onıń tiykarǵı qánigeligi buxgalter. Kóp jıllar dawamında Altıńkólde usı kásip iyesi bolıp islep óz miynetleri ushın orden hám medallar menen sıyılıqlanǵan. Elubay tájriybeli salıkesh bolıpta Respublikamızda keńnen tanılǵan. Ol segiz perzentli bolıp olardıń hár biri hár turli kásip iyesi. Atap ótsek: Tolebay (oqıtıwshı), Ayıtbay (fermer), Aniwarbek (baǵban), Gúlshira (shıpaker), Sapargúl (baqsı), Jupargúl (oqıtıwshı), Gúlmira (shıpaker), Batırbek (bajban, fermer) .

⁶ “Qaraqpaq folklorı” 12-tom

Házirgi kúnde Elubay atamız napaqada bolıp, ol Qanlıkól rayonınıń Altınkól awılında óz perzentleri, aqlıq hám shawlıqları menen baxıtlı ómir súrip jaqın arada 90 jasqa kiriw aldında. Usınday ullı jasta bolsa da ol bizlerge ata babalarımız haqqında aytıp beriwden, úgit násiyatlawdan sharshap atırǵanı joq. Usı maqalamız da Elubay atadan jeke sáwbet arqalı, jáne de Basherov Tolıbay, apamız Basherova Hámida, Basherov Aniwarbektiń qol jazbasınan kóshirilip alındı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Q.Ayımbetov “Xalıq danalıǵı” Nókis “Qaraqalpaqstan” baspası 1888-jıl.
2. K.Mambetov “Qaraqalpaqlar shejiresi” Nókis “Bilim” baspası 1993-jıl.
3. J.Muratbaev “Qaraqalpaqlar shejiresi” Nókis “Bilim” baspası 1995-jıl.
4. “Qaraqalpaq folklorı” 12-tom.
5. Basherov Aniwarbek qol jazbası
6. Basherov Elubay, Basherova Hamida, Basherov Tolıbaydan sorap alındı.
7. Charshemov J. Problems of Using Karakalpak Folklore in Composers //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 3. – C. 270-273.
8. Charshemov J. A REVIEW OF MARKABAY JIEMURATOV'S WORK //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 818-821.
9. Niyazbaeva A., Kamalova G. ÓZBEKISTON XALQ BAXSHISI QALLIEV TEÑELBAY GENJEBAEVICH IJODI //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 22-24.
10. Begis P., Kamalova G. M. SÓN BES JULDIZ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 32. – №. 2. – С. 55-59.
11. Aysawle J., Kamalova G. M. SAHRA BÚLBÚLI ROZA QUTEKEEVA //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 32. – №. 2. – С. 60-66.
12. Dauletbaeva G., Kamalova G. A SHINING STAR //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 880-884.
13. Segizbaeva G., Kamalova G. M. DEVELOPMENT OF THE ORCHESTRA OF MUSICAL INSTRUMENTS IN KARAKALPAKSTAN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 875-879.
14. Niyazbaeva A. J., Kamalova G. M. CHANQOVUZ MUSIQA ASBOBI VA UNING TURLARI //Journal of Integrated Education and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 26-30.
15. Kamalova G. M. et al. QARAQALPAQTIŃ BAY MIYRASI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 32. – №. 2. – С. 52-54.

16. Kamalova G. M., Axmetovna M. A. QOBIZ HÁM JIRAWSHILIQ DÁSTÚRLERIN SAQLAW //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2023. – Т. 9. – №. 1. – С. 123-126.
17. Kamalova G., Akhmetovna M. A. THE LEGACY THAT HAS COME DOWN TO US AS “JETI ASIRIM” //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2023. – Т. 9. – №. 1. – С. 117-122.
18. Kamalova G. M. et al. ÓZBEKSTAN XALIQ BAQSISI ĠAYRATDIN ÓTEMURATOV //TADQIQOTLAR. – 2023. – Т. 25. – №. 1. – С. 40-42.
19. Kamalova G. M. et al. ÓZBEK MUZIKASINDA BALALAR FOLKLORI //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 39. – №. 2. – С. 85-87.
20. Тажетдинова С. М., Худайбергенова Г. Ж. Формирование музыкальной культуры студентов //Молодой ученый. – 2018. – №. 47. – С. 380-382.
21. Тажетдинова С. М. Народные песни как фактор развития личности учащихся //Вестник Курганского государственного университета. – 2018. – №. 3 (50). – С. 62-62.